

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
58. Seri / Yıl 2012-[2]

**VERGİ İSYANLARININ
PSİKOLOJİK VE
SOSYOLOJİK AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ:
“POUJADE HAREKETİ”,
“VİSKİ İSYANI” VE
“ERZURUM VERGİ
İSYANLARI” ÖRNEKLERİ**

Ufuk GERGERLİOĞLU*

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Anabilimdalı
Doktora Öğrencisi

ÖZET

Bu makalede vergi isyanları psikolojik ve sosyolojik açıdan değerlendirilecektir. Psikolojik perspektif, Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisine göre açıklanırken sosyolojik yön, sosyal kimlik kuramına ve sosyal normlara göre değerlendirilecektir. Ayrıca bu çalışmada vergi isyanlarının ana nedenleri ekonomik, sosyal ve politik çerçeveden izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi İsyanları, Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi, Sosyal Kimlik Kuramı, Vergi Ayaklanmaları.

ASSESSMENT IN TERMS OF PSYSHOLOGICAL AND SOCIOLOGICAL OF TAX REBELLIONS: “POUJADE MOVEMENT”, “VISKY REBELLION” AND “ERZURUM TAX REBELLIONS” SAMPLES

ABSTRACT

In this article, tax rebellions will evaluate from psychological and sociological perspective. Psychological perspective will explain with Maslow’s Hierarchy of Need. On the other hand sociological side will be discussed by means of Social Identity Theory and social norms. Also, in this work will be mentioned from the core causes of the rebellions. These causes are ranged as economic, social and political.

Keywords: Tax Rebellion, Maslow’s Hierarchy of Need, Social Identity Theory, Tax Revolt.

GİRİŞ

Vergi isyanları, vergilerin psikolojik nedenlerinin ve etkilerinin açığa çıkması bakımından maliye literatürde incelenen önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu isyanlar, genellikle psikolojik tepkilerin en yoğun bir biçimde yaşandığı bir nitelik ortaya koyabilmektedirler. Tarihteki vergi isyanları incelendiğinde iki belirgin özelliğin öne çıktığı göz-

lemelenmektedir. Bunlardan ilki, bu isyanların vergilere karşı tepkiyi aleni bir biçimde ortaya koyması ile ilgilidir. Bu vergi isyanlarının kollektif bir hareket niteliği taşıması da diğer bir belirgin özellik olarak değerlendirilebilmektedir.

Bununla birlikte vergi isyanlarının sadece psikolojik bir görünüm ortaya koymadığı da dikkati çekmektedir. Vergi isyan veya ayaklanmalarında yer alan bireyler aynı zamanda toplumun da birer parçasıdır. Dolayısıyla bu durum, vergi isyanlarının sosyolojik açıdan da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitekim tarihteki bazı vergi isyanları, bireyleri topluca hareket etmeye yöneltmek sosyolojik bir kimlik açığa çıkartmışlardır. Sonuç olarak vergi hareketlerinin psikolojik ve sosyolojik yönden incelenmesi önem ihtiva etmektedir.

Hem psikolojik hem de sosyolojik etkileri bünyesinde barındıran vergi hareketlerinin tarihte birçok örneklerine rastlamak mümkündür. Avrupa'da Wat Tyler İsyanı, Hampden Hareketi, Poujade Hareketi, Baş vergisi İsyanı vb., Amerika'da ise Pul Vergisi İsyanı, Boston Çay Partisi İsyanı, Shays İsyanı, Viski İsyanı, Fries İsyanı vb. başlıca vergi isyanlarıdır. Bununla birlikte Osmanlı döneminde yaşanan Patrona Halil İsyanı, Atçalı Kel Mehmet İsyanı, Erzurum İsyanları, Kastamonu İsyanı, Sinop İsyanı vb. vergi isyanları da nedenleri yönünden Avrupa ve Amerika'daki isyanlarla benzerlik ortaya koymaktadır. Ancak bu isyanlar içerisinde literatürde en çok ele alınan vergi isyanlarından bazıları, Avrupa'da Poujade Hareketi, Amerika'da Viski İsyanı, Osmanlı döneminde ise Erzurum Vergi İsyanıdır.

Bu kapsamda bu makalede vergi isyanı özelliği gösteren Poujade Hareketi, Viski isyanı ve Erzurum Vergi İsyanları psikolojik ve sosyolojik perspektiften değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1. Poujade Hareketinin ve Viski İsyanının Nedenleri

Dolaysız nitelikli vergilerle alakalı açık bir isyan görünümü ortaya koyan Poujade hareketi, Fransa'nın fakir bölge kasabasındaki bir avuç esnafın kendilerini teftiş etmek isteyen maliye müfettişlerine karşı gösterdikleri davranışsal bir tepki olarak nitelendirmek mümkündür. Diğer yandan bu hareket, tüm ülkeye yayılarak kollektif vergi reaksiyonu görünümü de açığa çıkartmıştır. Poujade hareketinin ortaya çıkış nedenleri hem iktisadi

hem de mali nitelik göstermektedir. Vergi isyanının Fransa'nın en düşük gelir seviyesindeki insanların bulunduğu yerde patlak vermesi, en önemli iktisadi neden olarak gösterilmektedir. Diğer yandan Fransız hükümetinin ticaret sektörüne ilişkin merkezileşme eğilimlerini desteklemesi ve kooperatif faaliyetlerini teşvik etmesi, bu vergi isyanının bir başka iktisadi nedenini açığa çıkartmaktadır. Öte yandan dolaylı vergileri devlet adına tahsil etme yetkisi verilen küçük işletmeler, önemli bir yükümlülüğün altına sokulmuştur. Buna ülkedeki deflasyonist eğilimler de eklenince küçük işletmeler için sancılı bir süreç başlamıştır. Bu son iki etki de Poujade vergi hareketinin mali nedenlerini ortaya koymaktadır (Bulutoğlu,1958: 173-178) Böyle bir hareket, psikolojik unsurlara bağlı olarak açığa çıkan tepkilerin kısa bir süre içerisinde mali ve iktisadi sebeplere bağlı olarak sosyolojik kimliğe nasıl büründüğünü de ortaya koymaktadır.

Ancak unutulmamalıdır ki bu isyanın psikolojik nitelikteki unsurları başkaca faktörlerden de etkilenebilmektedir. Bu isyanının psikolojik temelini sadece gelir düzeyi ve az önce belirtilen koşullar ile ilişkilendirmek yanıltıcı olabilir. Bu noktada mükelleflerin vergilere karşı isteksiz olmalarının veya vergi uygulamalarına yönelik gönüllü uyum ortaya koyamamalarının birçok belirleyici etmeninden bahsetmek gerekebilir.

Bir taraftan yaş, cinsiyet medeni hal eğitim gibi temel nitelikteki faktörler diğer taraftan ahlaki ve sosyal dinamikler, vergiye gönüllü uyumun belirleyicisi olabilmektedir. Örneğin; mükelleflerin vergilerin adil olduğuna inanmamaları veya toplanan vergi hasılatlarının doğru yerlerde kullanılmadığını düşünmeleri, onların vergiye gönüllü uyumunu olumsuz etkileyecektir (Çetinkaya: 2002). Dolayısıyla Poujade vergi hareketini gelir düzeyinin düşüklüğüne ilave olarak mükelleflerin devlete olan güvensizlikleri ile de ilişkilendirmek mümkündür. Bu bağlamda İpek ve Kaynar (2009) tarafından Türkiye’de yapılan bir araştırma, siyasal iktidarı benimsemeyen ve devlete güvenmeyen insanların vergiye gönüllü uyum sağlamakta zorlandıklarını ortaya koymaktadır.

Eğer ki vergiler bireyler tarafından ağır, haksız ve adaletsiz olarak algılanmaya başlarsa vergiye karşı gönüllü uyum sağlanamaması bir yana vergiye karşı aktif bir tepkinin olabileceğinden söz edilebilmektedir. Tarihte yaşanan isyanlar bu durumu doğrular niteliktedir (Gök:2007, s.161).

Dolaylı vergilere ilişkin geçmişte yaşanan vergi isyanları da önemli etki ve sonuçlar ortaya koymuştur. Örneğin; tarihte viski isyanı olarak anılan ve içkiye konulan özel tüketim vergilerini protesto etmek ve engellemek için Amerika Birleşik Devletleri'nde başlatılan vergi hareketi, önemli bir vergi isyanı olarak nitelendirilebilmektedir.

Amerikan tarihinin en çalkantılı dönemlerinden birini yansıtan devrim savaşları, eyalet devletlerine o dönemde önemli borç yükleri getirmişti. Bu borç yükünün giderilmesine yönelik çabalar, özellikle özel tüketim vergilerinden faydalanma üzerinde yoğunlaşmıştı. Bunun sonucu olarak da 1791 yılında viski üzerine özel tüketim vergisi salındı. O dönemde viski, hem içki olarak tüketiliyor hem de başka alanlarda kullanılıyordu (Gideon, 2001). Yasallaştırılan vergi, sadece viskiyi değil aynı zamanda damıtılmış alkolü de kapsıyordu. Dolayısıyla bu yasallaşma, işleri damıtılmış alkol ürünlerini satmak olan çiftçileri de ilgilendiriyordu (Gifford, 1997: 3-4). Çiftçilerin ekonomik durumu savaşlar sebebiyle zayıflamıştı. Özellikle ingiliz, iskoç ve ırlanda vatandaşı olan ve toprakları da olmayan sınırdaki yoksul çiftçiler, savaşlar sebebiyle ciddi ekonomik kayıplara uğramışlardı. İşte bu ortam, yasallaşan vergiler için önemli bir tepkiyi açığa çıkarıyordu. Özellikle sınırdaki çiftçiler, yasallaşan vergileri ödemediler ve hemen ardından çok ciddi bir devlet müdahalesi açığa çıktı (Gideon, 2001). Ancak bu sürecin sonunda uygulanan vergiler de yürürlükten kaldırılmış oldu ve uzun yıllar bu verginin uygulanmasına izin verilmedi (Creighton, 2010:124). Bu bağlamda viski vergileri için uyumsuzluğu sadece olumsuz ekonomik koşullar ve yoksulluk ile ilişkilendirmek eksik bir yaklaşım ortaya koyabilir.

Gelir seviyesi düşük olan mükelleflere daha fazla dolaylı vergi yüklenilmesi vergi bilincini daha da azaltarak vergi uyumsuzluğunun artmasına sebebiyet verebilmektedir. Aynı zamanda vergi oranlarının arttırılmasının, dolaylı vergiler için gönüllü vergi uyumunu olumsuz etkilediği de bilinmektedir (Gencel ve Kuru: 2012, s.55). Bu noktada viski isyanı bağlamında eğitim faktörünün de vergiye gönüllü uyumun belirleyicisi olduğunu belirtmek de yarar vardır. Tuay ve Güvenç (2007) tarafından Türkiye'de yapılan bir çalışma eğitim seviyesinin vergiye gönüllü uyumda belirleyici olduğunu ortaya koyarak eğitim düzeyi ile vergiye gönüllü uyum arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermiştir.

Bu bilgi ışığında yoksul çiftçilerin ön ayak olduğu viski isyanını eğitim faktörü ile de ilişkilendirmek mümkündür. O dönemde yaşayan yoksul çiftçilerin eğitim seviyelerinin oldukça düşük olabileceği hesaba katıldığında vergiye gönüllü uyumsuzluktan ziyade vergi isyanının söz konusu olabileceğini düşünmek yanıltıcı olmayacaktır. Dolayısıyla vergi isyanlarını görünürdeki birkaç faktöre bağlamak bu isyanların psikolojik ve sosyolojik boyutunun iyi analiz edilmesini engelleyebilir.

2. Poujade Hareketinin ve Viski İsyanının Genel Psikoloji ve Sosyal Psikoloji Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Gerek Poujade hareketinin gerekse viski isyanlarının çıkışı ve sürecinde yaşananları, genel psikoloji ve sosyal psikoloji bağlamında ele almak mümkündür. Bu iki önemli isyanın çıkışı noktası, genel psikoloji literatüründe önemli bir alan oluşturan Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı ile ilişkilendirilebilir.

Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşi kuramının temelini fizyolojik ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Bu ihtiyaçların en temel iki ögesi ise yeme ve içme işlevi meydana getirmektedir. Fiziksel ve finansal güvenlik, zararlardan korunma ve ayakta kalabilmek için yeterli metaryaller işlevlerini bünyesinde barındıran güvenlik ihtiyacı da tatmin edilmesi gereken önemli bir gereksinim olarak kabul edilmektedir. Ancak bu iki ihtiyaç karşılandıktan sonra hiyerarşinin diğer gereksinim unsurlarının tatmin edilmesi yoluna gidilmektedir (Reid, 2008: 16-24). Bu bilgi ışığında Poujade hareketinin ve viski isyanlarının nedeni, Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi ile açıklanabilir. Bahsedilen vergi isyanlarının bu teori çerçevesinde özellikle fizyolojik ve güvenlik ihtiyacının karşılanamamasından ileri geldiği söylenebilir.

Poujade hareketinin Fransa’nın en fakir bölgesinin küçük bir kasabasında başladığı (Bulutoğlu,1958:173) ve viski isyanlarının da ciddi bir savaş ortamında toprak sahibi olmayan yoksul bir grup halk tarafından başlatıldığı (Gideon, 2001) göz önünde bulundurulduğunda bu isyanların gerçek sebebinin fizyolojik ve güvenlik ihtiyacının tatminsizliğinden kaynaklandığı iddia edilebilir. Diğer yandan bu iki isyanı, sonuçları bakımından sosyal psikoloji çerçevesinde de ele almak mümkündür.

Sosyal normlar çerçevesinde bireylerin kendilerini bir gruba ait hissederek müştereklik ortaya koyduğu bilinmektedir. Bu müşterekliğin bireysel faydanın ençoklaştırılmasından daha fazla etki meydana getirdiği de kabul edilmektedir (Braithwaite, 2002: 43-44). Diğer yandan insanların kendilerini ve diğer bireyleri sınıflandırma eğilimlerini ortaya koyan ve bu sınıflandırmaların bir takım özelliklerine bağlı kalarak onların varlıklarını güçlendiren toplumsal kimlik kuramının da bireyleri etkisi altına aldığı ve onları yönlendirdiği kabul görmektedir (Ashforth ve Mael, 1989:20-21). Cinsiyet, meslek gibi toplumsal sınıflandırmaların grup olarak değerlendirildiği toplumsal(sosyal) kimlik kuramı, bireysel farklılıkları en az seviyede tutarak gruplar arasındaki kimlik farklılıklarını netleştirme esasına dayanmaktadır (Hortaçsu, 2012: 462-463). Ayrıca bu kuram, toplumsal kimliği, benliğin bir parçası olarak değerlendirilerek bu iki temel olgunun birbirleriyle etkileşim içinde olduklarını kabul etmektedir (Tutar, 2012:122). Bu bilgiler ışığında Poujade hareketi ve viski isyanının ortaya çıkardığı etkileri de değerlendirmek mümkündür.

Poujade ve viski isyanı birlikte incelendiğinde, ikisinde de müşterek faydanın ençoklaştırılma eğilimlerinin söz konusu olduğu gözlemlenmektedir. Bu hareketlerin mimarları olan grup bireyleri eğer tek başlarına faydalarını arttırma girişimlerinde bulunsalardı yani haksız olarak nitelendirilen vergilere karşı bireysel girişimlerle tepkilerini ifade etselerdi büyük olasılıkla müşterek hareketin ortaya çıkardığı faydadan söz edilemeyecekti. Dolayısıyla isyan düşüncesi içerisinde olan bireyler, kendi çıkarlarıyla örtüşen grubun içine dahil olarak tek başına elde edebileceği faydadan çok daha fazlasını elde etmiş oldular. Aynı zamanda bu isyan grupları, kısa bir süre içerisinde sosyal normlarda ve gruplararası ilişkilerde belirleyici bir faktör olan azınlık görüntüsünü de kazanmış oldular. Nitekim, kendilerini haksızlığa uğramış olarak kabul eden ve bu haksızlığa boyun eğmemeyi bir sosyal norm olarak değerlendiren küçük azınlık gruplarının çabaları hızla dikkat çekmiştir. Bu çabalar ya Poujade hareketinde olduğu gibi ülke geneline süratle yayılmış ya da viski isyanındaki gibi ciddi hükümet müdahaleleri ile bastırılmaya çalışılmıştır.

Öte yandan bu isyanları, sosyal kimlik perspektifinden de ele almak mümkündür. Bu bağlamda Poujade hareketinde iki farklı kimlik çatışması

göze çarpmaktadır. Bir tarafta egemenlik gücünü kullanan ve cebri yollarla vergi toplama yetkisine sahip olan hükümet, diğer tarafta aşırı yokulluk içerisinde olan ve haksızlığa uğradığını ifade eden bir azınlık grup, iki ayrı sosyal kimlik görüntüsü ortaya koymaktadırlar. Viski isyanında da sosyal kimlik perspektifinden yine iki farklı kimlik çatışması dikkati çekmektedir. Bu isyanda da bir tarafta ülke sınırında savaşlardan çok bunalan ve kendilerine ait toprakları olmayan fakir bir azınlık grubu, diğer tarafta devleti temsil eden askerler, iki ayrı sosyal kimlik görünümü açığa çıkartmaktadırlar.

3. Osmanlı Dönemindeki Erzurum Vergi İsyanlarının Nedenleri

Sebepler ve sonuçları açısından Poujade hareketine ve viski ayaklanmasına benzer nitelikte bir isyan da Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içerisinde yaşanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda iltizam¹ usulünün uygulandığı 1904 yılında mültezimlerin² baskılarına ve kış şartlarının getirmiş olduğu zorluklara dayanamayan köylü, tüccar ve esnaf kesimi topraklarını terk etmek zorunda bırakılmışlardır (Aktan vd, 2003:6). Bu süreci takiben, kişiler üzerine salınan şahsi vergi ile evcil hayvanlar üzerinden alınan Hayvanat-ı Ehliye Rüsümü bahane edilerek iki büyük vergi isyanı çıkartılmıştır. 1906-1907 Erzurum vergi isyanı olarak adlandırılan bu ayaklanmalar neticesinde uygulama olan bu iki vergi, kesin olarak yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı dönemde, vergi uygulamalarına tepki niteliğindeki benzer ayaklanmalar, Kastamonu ve Sinop'ta da kendini göstermiştir (Gök, 2007: 159). Elbette ki bu ayaklanmalara neden olan sürecin sadece vergi kapsamında ele alınması yanıltıcı olabilir. O günün koşullarında birçok siyasal ve sosyal faktör, bu ayaklanmaların nedeni olarak gösterilebilir.

Bir taraftan devlet memurlarının müsrif bir yaşam sürmeleri diğer taraftan da bu kişilere tanınan vergi ayrıcalıkları, ayaklanmaların siyasal yönünü ortaya koymaktadır. Öte yandan Anadolu halkının vergilemede adaletin sağlanamadığı yönünde bir kaygı içerisinde olması, ayaklanmaların

¹ Hazine malı bir gelir kaynağının belli bir ücret karşılığında kişilere satılması yöntemi (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlüğü)

² İltizam yöntemine göre kendi nam ve hesabına vergi toplama görev ve yetkisi verilen kişi (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlüğü)

sosyal yönünü açığa çıkartmaktadır (Aktan vd, 2003:13). Ayrıca 1905 Rus devriminin Anadolu'ya yayılmasının önlenmesi amacıyla Osmanlı-Rus sınırındaki güvenlik önlemlerinin artırılması da ayaklanmaların bir başka nedenini oluşturmaktadır. Özellikle Rus sınırına yakın bölgelerde yaşayan halk, vergilerin artması ile beraber yeni çıkış yolları aramış, ancak hükümet tarafından engellerle karşılaşmıştır. O zamanın koşulları içerisinde geçim imkanı iyice zayıflayan halk, tüccarların da desteğini almıştır (Kars, 1997:35). Erzurum vergi isyanlarının görünürdeki bu sebepleri bile tek başına halkın neden vergiye karşı uyumsuzluk gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle o dönemde bazı memurlara tanınan vergi ayrıcalıkları, vergiye gönüllü uyumunu olumsuz etkileyen vergi afları ile ilişkilendirilebilir.

Sürekli olarak sağlanan ayrıcalıklar bir tür vergi affi olarak değerlendirildiğinde mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarında bir takım sorunlar açığa çıkartmaktadır (Tuay ve Güvenç: 2007, s. 140). Dolayısıyla o dönemde memurlara verilen sürekli ayrıcalıklar, Erzurum vergi isyanı için siyasal bir neden gibi görünse de aslında bu imtiyazlar vergi aflarında olduğu gibi halk arasında eşitsizlik olarak algılanmıştır. Bu durum da halkı vergiye karşı uyumsuzluğa hatta vergi isyanına götürmüştür.

Ayrıca bu tarihsel açıklamalar, Erzurum vergi ayaklanmasına neden olabilecek temel faktörlerden birisinin, toprakların terk edilmesi olduğunu ortaya koyabilmektedir. Çünkü evcil hayvanlar üzerinden alınan bir verginin büyük bir vergi isyanı dönüşmesi tek başına yeterli görünmemektedir. Dolayısıyla bu durumda barınma problemine neden olabilecek hususun, psikolojik ve sosyolojik temeller üzerine oturtulması yerinde olacaktır. Bu kapsamda öncelikle psikolojik çerçeve ele alınacaktır. Bu psikolojik çerçevenin izahında ise Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisinin yaklaşımından yararlanılacaktır.

4. Osmanlı Dönemindeki Erzurum Vergi İsyânlarının Genel Psikoloji ve Sosyal Psikoloji Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisine göre, canlılara has olan ve hayatta kalabilme özelliği gösteren fizyolojik ihtiyaçlar (Omay, 2007:240) belirli özellikler ortaya koyabilmektedir. Bu ihtiyaçlar, yeme, içme, uyku gibi nitelikler göstermektedir (İnceoğlu, 2010:113). Barınma gereksinimi

de Maslow’un Fiziki İhtiyaçları kapsamında ele alınmaktadır. Bu temel ihtiyaç karşılanmadan sosyal nitelikteki gereksinimlerin karşılanması mümkün görünmemektedir (Reisinger, 2009:272). Her ne kadar barınma gereksinimi bazı kaynaklarda fiziki ihtiyaçlar kapsamında değerlendirilse de diğer başka kaynaklarda güvenlik ihtiyacı altında ele alınmaktadır (Seaward, 2006:100). İster fiziki ihtiyaçlar altında ele alınsın isterse de güvenlik gereksinimi kapsamında değerlendirilsin barınma ihtiyacının zarar görüp görmemesi, bireylerin psikolojileri açısından önem arz edebilmektedir.

Bu bilgiler ışığında, 1906-1907 Erzurum vergi isyanının nedeni, öncelikle barınma gereksiniminin zarar görmesi veya bu gereksinimin karşılanamaması durumuna bağlanabilir. Ayrıca bu isyanlarda barınma gereksiniminin zarar görmesinden başka, yeni vergiler sebebiyle kullanılabilir gelirden meydana gelen azalma da göze çarpmaktadır. Halkın böyle bir ortam içerisinde yeni kaynaklar oluşturamaması ve bu sebeplerle temel gereksinimlerini karşılayamaması, açığa çıkan isyanların temel nedenini oluşturabilmektedir.

Sonuç olarak halkı oluşturan bireylerin, en temel gereksinimlerinin karşılanmadığı veya barınma, para, düzen vb. ihtiyaçlarının tatmin edilemediği durumlarda sosyal nitelikteki daha üst gereksinimlere yönelmeyeceği kabul edilmektedir (Seaward, 2006:100). Aynı zamanda bu isyan, toplumu oluşturan bireylerin kolektif davranışlar ortaya koymasına da neden olmuştur. Böylelikle vergilere karşı psikolojik tepki boyut değiştirerek, sosyal bir kimlik kazanmıştır. Sosyal kimlik taşıyan bir takım sosyal grupların aynı çıkar etrafında bütünleşmesi, sosyal kimlik teorisinin bu çerçevede açıklanmasını gerekli kılmaktadır.

Sosyal kimlik teorisi, bünyesinde fazlaca sayıda sosyal nitelikli olguları barındırmaktadır. Bu olgulardan birisi de sosyal kimliktir. Sosyal kimlik, grup içi üyelerini belirli amaç ve değerler etrafında bir araya gelmesinden oluşan bir yapı olarak değerlendirilebilmektedir. Aynı zamanda bu kimlik, grupları birbirinden ayıran bir nitelik de ortaya koyabilmektedir (Leary ve Tangney, 2012: 502-503). Bu teorik bilgi çerçevesinde Erzurum vergi isyanlarını ele almak, anlamlı bir görünüm açığa çıkartabilmektedir.

Bu isyanlarda yeni vergileri yürürlüğe koyarak toplamaya çalışan devlet ile bu vergilerin yürürlükten kaldırılmasını isteyen halk karşı karşıya gelmiştir. O dönemde Erzurum valisi, devleti temsil görevini üstlenerek vergilerin hayata geçirilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Buna karşın halkı temsil görevini ise tüccar, esnaf, ulema ve müftü gibi çok sayıda grup sahiplenmiştir (Kars, 1997:27-31). Tüccarlar kendilerine has bir sosyal kimlik ortaya koyarlarken (Herman, 2005:38) esnaf da farklı kimliğe sahip bir sosyal grubu temsil etmektedir (Feinman ve Price, 2007:285).

Ancak her iki grubun sosyal kimliği, vergi uygulamaları ve diğer olumsuz ekonomik şartlar karşısında erezyona uğramıştır. Bu durumun ilgili sosyal gruplar için ortaya koyduğu tahribat (Schwartz vd, 2011:734-736) halk hareketini beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu ayaklanma, aynı amaç ve değerlere sahip olan devlet kademelerini karşı karşıya getirmiştir. Ulema ve müftünün halkın yanında yer alarak valiye karşı bir tavır içersine girmesi, farklı kesimden birçok devletin birimini çatışma içerisine sokmuştur.

SONUÇ

Vergi, bireylerin kullanılabilir gelirleri üzerinde azaltıcı etki yapan önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu durum, gerek maliye literatüründe gerekse yapılan ampirik çalışmalarda sıkça ele alınmaktadır. Yürürlükte olan veya uygulanmak üzere olan her hangi bir vergi, bireyler için kaçınılması gereken bir yükümlülük olarak değerlendirilebilmektedir. Bireyler, genelde yasal çerçevenin sunduğu imkanlar ölçüsünde vergiden kaçınma eğilimi göstermektedirler. Bu kaçınma eğilimi, aynı zamanda psikolojik bir nitelik de ortaya koyabilmektedir. Vergiden kaçınma eğiliminin mümkün olamadığı durumlarda ise bireyler vergiyi yüklenmek zorunda kalmaktadırlar. Eğer bireyler kendilerine yüklenen vergileri, yasal yollardan yansıtabiliyorsa veya tüketimlerini kısarak bertaraf edebiliyorlarsa psikolojik manada önemli bir sorundan söz edilmeyebilmektedir. Öte yandan özellikle gelir vergisi perspektifinden bireylerin ilave bir vergileme karşısında ikame ve gelir etkilerini göz önünde bulundurarak davranış ortaya koymaları da vergilemeye psikolojik bir nitelik kazandırabilmektedir. Bu bilgiler ışığında bir vergilemenin psikolojik bir görünüm açığa çıkarttığından veya çıkartabileceğinden bahsetmek mümkündür.

Ancak maliye literatüründe bir vergilemenin ne derece bir psikolojik etki gösterdiği veya gösterebileceği konusu, gerçek manada aydınlatılmış değildir. Şu kadar var ki; tarihte meydana gelen vergi isyanları, bir vergilemenin psikolojik etkilerinin boyutları hakkında önemli ipuçları verebilmektedir. Tarihteki vergi isyan veya ayaklanmaları genel olarak incelendiğinde, vergilemeye maruz kalanların verdiği tepkilerin gerçek manada bir vergilemeden kaynaklanıp kaynaklanmadığı sorusu akla gelebilmektedir.

Tarihteki vergi isyanlarının psikolojik değerlendirmesinin yapıldığı bu makale çalışması, vergi isyan ve ayaklanmalarının sebebinin sadece vergileme ile alakalı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda vergi isyanlarına konu vergi uygulamalarını, o günün zorlu ve olumsuz ekonomik, sosyal ve siyasal şartların birer zorlayıcısı olarak nitelendirmek mümkündür. Bu zorlayıcılık, o zamanın koşulları içerisinde bir ateşleme görevi üstlenmiştir. İşte bu durum, gerek viski isyanları ve poujade hareketinde, gerekse Osmanlı dönemindeki Erzurum vergi isyanlarında bariz bir biçimde kendini göstermektedir. Aynı zamanda bu isyanların, sosyolojik bir nitelik ortaya koyduğu da gözlemlenmektedir.

Bu makaledeki vergi isyan ve ayaklanmaları, özellikle yoksulluk, barınma problemlerinin psikolojik manada bir tehdit oluşturduğunu da ortaya koymaktadır. Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi bu durumu belirgin bir şekilde gözler önüne sermektedir. Öte yandan vergileme sebebiyle vergiye muhatap olan grupların sosyal kimliklerinde meydana gelen olumsuzluklar da sosyal kimlik kuramı ile açıklanabilmektedir. Böylelikle vergi isyanları, kendi koşullarında psikolojik ve sosyolojik kuramlar bağlamında ele alınabilmektedir.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C., Dileyici, D., Saraç, Ö. (2003), “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları” 2, <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2003-1-1.pdf>, Çevirimiçi, 2003, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, C.8, S.1: 1-25.

Aktan, C. C., Dileyici, D., Saraç, Ö. (2003), Vergi, Zulüm ve İsyan, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Ashforth, B. E., Mael, F.(1989), “Social Identity Theory and Organization”, *Academy of Management Review*, V.14,No.1: 20-39.

Bulutoğlu, K.(1958), “Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon: Poujade Hareketi”, *Maliye Enstitüsü Konferansları, Dördüncü Seri, İÜİFME yay., İstanbul, 6: 173-197.*

Creighton, R.(2010), “Fat Taxes: The Newest Manifestation of the Age-Old Excise Tax” *Journal of Legal Medicine*, 31: 23-136.

Çetinkaya, A. (2002), “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler (Çevirimiçi), <http://www.eakademi.org/makaleler/acelikkaya-1.htm>, 05.11.2014.

Feinman, G. M., Price, T. D. (2007), *Archaeology at The Millennium*, Springer.

Gencil, U., Kuru, E. (2012), “Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirilmesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 20, ss.29-60.*

Gideon, R. R.(2001), “The Whiskey Flags”, (Çevirimiçi), <http://www.oldsaintlukes.org/whiskeyflags.pdf>

Gifford, A. Jr.(1997), “Whiskey, Margarine, and Newspapers: A Tale of Three Taxes” (Çevirimiçi), <http://www.csun.edu/~hceco001/Researchpapers/sintaxes.pdf>

Gök, K. A. (2007), “Vergi Direncinin Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C.22, S.1:143-163.*

Hortaçsu, N.(2012), *En Güzel Psikoloji Sosyal Psikoloji, İmge Kitabevi Yayınları.*

Herman, B. L.(2005), *Town House: Architecture and Material Life In The Early American City 1780-1830*, The University of North Carolina Press.

İpek, S., Kaynar, İ. (2009), “Vergiye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi, Cilt:16, Sayı:1, ss.173-190.

Kars, Z. H. (1997), 1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği , İkinci Basım, Analiz Basım Yayın.

Leary, M. R., Tangney, J. P. (ed.) (2012), Handbook of Self and Identity, Guilford Press, New York.

Reid, A. (2008), “Maslow’s Theory of Motivation and Hierarchy of Human Needs: A Critical Analysis” (Çevirimiçi), http://marketingpedia.com/MarketingLibrary/AdvertisingDoesn'tWork_HierarchyOfEffectsModel/8703989-Maslows-Hierarchy-of-Needs-A-Critical-Analysis.pdf

Reisinger, Y. (2009), International Tourism, Butterworth-Heinemann, Elsevier.

Omay, U.(2007), “Tüccar Sınıfın Protestan Hareketi Desteklemesinin Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi”, Sosyal Siyaset Konferansları, 231-243.

Schwartz, S. J., Luyckx, K., Vignoles, V. L.(2011), Handbook of Identity Theory and Research, Springer.

Seaward, B. L.(2006), Managing Stress: Principles and Strategies for Health and Well-Being, 5. Edition, Jones Bartlett Publishers.

Tuay, E., Güvenç İ. (2007), Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No: 50.

Tutar, H.(2012), Sosyal Psikoloji, Seçkin Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlüğü, (Çevirimiçi), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.TS.5370ea105ed967.94421510